

PILNUTINĖ DEMOKRATIJA IR XX A. POLITINĖ MINTIS

LAURYNAS PELURITIS

Ar galime sakyti, kad būta kokio unikaliai lietuviško indėlio ar filosofinės minties XX amžiuje?¹ Lietuviškos politinės, socialinės ir teisinės minties (nemaža dalimi ir praktikos) istorija yra visų pirma recepcijos ir reakcijos į bendras Vakarų pasaulio tendencijas istorija. Bet koks bandymas kalbėti apie kokią nors „tautinę“ politinę idėją ar santvarką paprastai kelia įtarimą, panašiai kaip ir kalbos apie „tautinę fiziką“. Tačiau galime paklausti, ar Lietuvoje ir lietuviškoje kultūroje vykusi Vakarų civilizacinių procesų recepcija ir refleksija sukūrė kažką išskirtinio ar įdomaus? Viena iš galimų kandidatūrų – pilnutinės demokratijos koncepcija, užfiksuota išeivijos lietuvių katalikų intelektualų deklaracijoje *Į pilnutinę demokratiją* (1958).

Pokariu lietuvių katalikų išeivių kurta pilnutinės demokratijos koncepcija yra jau nemažai nagrinėta šiuolaikiniuose Lietuvos politinės minties tyrimuose². Aptartos šios koncepcijos ištakos Katalikų Bažnyčios socialiniame mokyme ir popiežių enciklikose, personalistinėje filosofijoje ir XX a. pirmos pusės ideologinėse srovėse, pakankamai plačiai nagrinėtas jos atsiradimas ir lietuviškasis politinis kontekstas. Vis dėlto dažniausiai į šią koncepciją žiūrima grynai kaip į lituanistinį tyrimų objektą ir tik retai punktyriškai nubrėžiama, kaip ši politinės minties koncepcija atrodo kitų XX a. vidurio ir antros pusės politinės filosofijos idėjų fone³.

¹ Straipsnis parengtas įgyvendinant projektą „Organiškoji valstybė ir pilnutinė demokratija: samprata ir perspektyvos“, finansuojamą Lietuvos mokslo tarybos (sut. Nr. S-LIP-20-22).

² Išsami šaltinių ir bibliografijos rinktinė: *Lietuva, kurios nebuvo: Pilnutinės demokratijos svarstymai ir vertinimai*, sudarė Kęstutis Girnius, Algimantas Jankauskas, Laurynas Peluritis, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2016; taip pat žr. Justinas Dementavičius, *Tarp ūkininko ir piliečio: Modernėjančios Lietuvos politinės minties istorija*, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015; Algimantas Jankauskas, „Pilnutinė demokratija: Lietuvos valstybės vizija išeivijoje“, in: *Filosofija išeivijoje*, sudarė Rūta Marija Vabalaitė, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2015, p. 117–138.

³ Pvz., Povilas Aleksandravičius, *Europa kaip mąstymo būdas: Atviros visuomenės pagrindai*, Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2019.

Todėl šiame straipsnyje tiriamos bendriausios pilnutinės demokratijos, organiškios valstybės ir nepasaulėžiūrinės politikos koncepcijų sąsajos su personalistine filosofija ir kita XX a. Vakarų politinė mintimi. Straipsnyje nagrinėjami tiesioginiai ir genetiniai ryšiai su (daugiausia krikščioniška) personalistine filosofija ir Katalikų Bažnyčios socialiniu mokymu. Kartu mėginama pažvelgti, kaip šią koncepciją galima lokalizuoti vieno iš svarbiausių XX a. antros pusės liberalizmo projektų – Johno Rawlso politinio liberalizmo – ir jo kritikos iš vadinamųjų komunitarų pusės kontekste.

Straipsnyje laikomasi pozicijos, kad pilnutinės demokratijos idėjas reikia matyti ne tik lituanistiniame, bet ir tarptautiniame politinės minties kontekste. Kartu teigiama, kad pilnutinės demokratijos projekto negalima įvardyti griežtąja prasme kaip politinės filosofijos kūrinio, kadangi jo autoriai savo svarstymų prielaidas apibūdino tik bendriausiais bruožais, todėl jas interpretatoriams tenka rekonstruoti iš kitų prieinamų šaltinių. Straipsnis struktūruojamas pagal svarbiausių pilnutinės demokratijos principų aptarimą, ieškant gijų su artima politinė mintimi ir filosofija.

Istoriniai pilnutinės demokratijos kontekstai šiame straipsnyje nebus nagrinėjami (jie pakankamai nagrinėti egzistuojančioje historiografijoje ir komentaruose)⁴, verčiau susitelkiama į lyginamąją analizę su kitų autorių idėjomis ir motyvais. Kaip pagrindiniai šaltiniai naudojami išeivijos filosofų Antano Maceinos ir Juozo Girniaus tekstai. Maceinai bus skiriamas itin didelis dėmesys, kadangi jis buvo pagrindinis *Į pilnutinę demokratiją* teksto autorius⁵.

Asmuo-individas ir valstybė. Pilnutinės demokratijos idėjų ištakos visų pirma glūdi Stasio Šalkauskio filosofijoje (jis yra ir pačios sąvokos „autorius“ – pilnutinė/-is yra vertimas iš prancūziško žodžio *intégrale*, pasirodančio personalistų darbuose) ir 1936 m. deklaracijoje *Į organiškiosios valstybės kūrybą*. Bendresne prasme pilnutinės demokratijos intelektualinis horizontas formuotas XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje popiežių socialinių enciklikų ir ypač krikščioniškos personalistinės filosofijos. Nors projektas kurtas išeivijoje, kas leido atsiriboti nuo konkrečios kasdienės politikos smulkme-

⁴ Autorius pilnutinės demokratijos projekto ištakas ir kontekstus yra apžvelgęs čia: Laurynas Peluritis, „Pilnutinės demokratijos projekto vientisumo problema“, in: *Politologija*, Vilnius, 2021, t. 103 (3), p. 8–40.

⁵ Taip teigti leidžia publikuotas Maceinos rankraštis „Pilnutinės demokratijos pagrindai“, tačiau kuriant svarbiausias formuluotes svariai prisidėjo ir Vytautas Vaitiekūnas su Juozu Ambrazevičiumi-Brazaičiu, ypač kad pastarasis buvo galutinio teksto redaktorius.

niškumo, tačiau autorių jis akivaizdžiai svarstomas tiek kaip bandymas ištaisyti tarpukarinės respublikos kliaudas, tiek kaip vizija laisvai ateities Lietuvai. Kartu, lyginant su 1936 m. deklaracija, *Į organiškiosios valstybės kūrybą* ir apskritai pokariniuose svarstymuose kaip tik didesnis dėmesys skiriamas konkreitiems institucinės valstybės sąrangos (kaip turi būti padalintos skirtingos valdžios šakos ir bendra politinės sistemos architektūra) klausimams ir tarptautinės politikos dėmeniui (numatant reikalą antvalstybei – platesnei, visų pirma Baltijos valstybių kooperacijai ekonomikoje ir kitose srityse). Antrojo pasaulinio karo ir totalitarinių režimų patirtis atskleidė nenuginčijamus demokratijos pranašumus prieš diktatūrą ir totalitarinius režimus. Čia galima įžvelgti ir polemiką su kitomis išėivijos grupėmis dėl to, kokia demokratija ateities Lietuvoje turėtų būti įgyvendinama.

Tad kokie yra svarbiausi pilnutinės demokratijos projektą nusakantys principai ir kaip jie siejasi su Bažnyčios socialiniu mokymu, personalistine ir kitų kryptių politine filosofija?

Asmens sąžinės laisvė ir jo pirmumas prieš visuomenę ir valstybę. Nors *Į pilnutinę demokratiją* tekstas yra orientuotas į tautinės lietuvių valstybės ateities viziją, tačiau deklaracijos tekstas pradedamas ne nuo kolektyvinės perspektyvos ar bendriausio tikslo, o nuo mažiausio elemento – asmens ir jo laisvės, taip pat grėsmių jiems. Esminė žmogiškoji laisvė deklaracijos autorių visų pirma siejama su tikėjimo (religine) ir kultūros (kūrybine) laisvėmis, mat būtent jos sudaro sąžinės laisvės turinį: „Kai valstybė pradeda įsakinėti, kas ir kaip turi būti kultūroje daroma, tada žūsta bet kuri kūrybos laisvė, asmuo tampa valstybės įrankiu, valstybei priklausančiu ne tik kaip darbo jėga, bet ir savo dvasia, kaip valstybinių pažiūrų reiškėjas“⁶.

Vėliau matysime, kaip ši nuostata formuoja svarbiausius politinius programos principus, bet dabar svarbiau užakcentuoti dėmesį asmeniui ir bendriausia prasme dvasinei plotmei. Nors, kitaip nei tarpukarinėje deklaracijoje *Į organiškiosios valstybės kūrybą*, čia nėra plėtojama problemiška individo–asmens skirtis (keliose teksto vietose „individas“ ir „asmuo“ net vartojamos kaip sinoniminės sąvokos, tačiau bendrosios antropologinės prielaidos veikia paliekamos anapus teksto), visgi kalbėjimas būtent apie asmenį turi kelias apibrėžtas priežastis. Visų pirma tai leidžia kiek atsiriboti nuo liberalios tradicijos (nors Johno Locke'o įtaka nėra atmetama) ir ypač grynai materialistinio požiūrio į žmogų, taip pat aiškiai deklaruojamas

⁶ „Į pilnutinę demokratiją: Svarstymai apie valstybės pagrindus“, in: *Lietuva, kurios nebuvo*, p. 383.

ryšys su katalikiška personalistine filosofija. Kaip apibendrinamas katalikų personalistų asmens–individo skirtį pastebi Bernardas A. Gendreau:

Mounier prisijungė prie Maritaino pabrėždamas svarbų skirtumą tarp individo ir asmens, kaip žmogaus viduje esančių aspektų, kaip būtiną priemonę, skatinančią personalistinę ir komunitarinę alternatyvą kolektyvizmui ir individualizmui. Susvetimėjimą skatinanti materialistinė, egocentriška ir neigiama tendencija, randama individe, gyvenančiame kaip visumos, kurią sudaro individų visuomenės dalis, priešpriešinama humanizuojančiai, dvasinei, kūrybingai ir atvirai žmogaus kaip visumos tendencijai, kuri vystosi kaip centras, veikiančiame aš ir dinamiškoje asmenų bendruomenėje. Mounier šis skirtumas analizuojamas iš egzistencinės *praxis* pozicijos, o ne iš metafizinio objektyvistinio požiūrio, kaip Maritaino.⁷

Kitai tariant, personalistų supratimu „individas“ yra materialistinė ir redukcionistinė sąvoka, neišreiškianti žmogiškosios prigimties ir nenusakanti jo santykio su pasauliu. Emmanuelis Mounier *Personalizme* skyrelį skiria pristatyti tam, kaip jis supranta asmens (asmenybės) sąvokos raidos istoriją. Jo požiūriu, būtent krikščionybė įveda asmenį (asmenybę) kaip pasaulio centrą (tai jis iš dalies priešina senųjų graikų filosofijai ir pasaulėvaizdžiams), tačiau svarbi ir personalistinės idėjos raida filosofijoje. Kaip savotišką šio istorinio proceso viršūnę ir kulminaciją Mounier nekukliai regi prancūzišką katalikų personalistų filosofiją ir pažiūras, dar tarpukariu pradėtas dėstyti jų žurnale *Esprit*⁸.

Pilnutinės demokratijos autorių filosofiniuose tekstuose galima rasti daugiausia išplėtotus bei pagrįstus asmens ir sąžinės laisvės principus. Maceina savo veikale *Didysis Inkvizitorius* (ir apskritai pokarinėje trilogijoje *Cor Inquietum*) tam iš esmės skiria pagrindinį dėmesį, siedamas ją tiek su religine, tiek su egzistencine prasmės problematika: „Jeigu nieko nėra, jeigu nėra nei Dievo, nei sielos nemirtingumo, tai bet kuri aukštesnė žmogaus pastanga neturi jokios prasmės. Kam tada varginti žmones sąžinės laisve, apsisprendimu, neprivertstu tikėjimu, kad vietoje to geriau yra duoti jiems duonos, nuraminti jų sąžinę autoritetu ir leisti jiems nusidėti“⁹.

⁷ Bernard A. Gendreau, „The Role of Jacques Maritain and Emmanuel Mounier in the Creation of French“, in: *The Personalist Forum*, Champaign, 1992, t. 8, Nr. 1, Supplement: *Studies in Personalist Philosophy: Proceedings of the Conference on Persons (Spring 1992)*, p. 103.

⁸ Emanuelis Munjė, *Personalizmas*, iš prancūzų kalbos vertė Petras Račius, Vilnius: Pradai, 1996, p. 39–53.

⁹ Antanas Maceina, „Didysis inkvizitorius“, in: Antanas Maceina, *Raštai*, t. 3, sudarė Antanas Rybelis, Vilnius: Mintis, 1990, p. 96.

Bendresne prasme, krikščioniška personalistinė filosofija reagavo į socialinius, politinius ir kultūrinius iššūkius, moderniose Vakarų visuomenėse išryškėjusius jau XIX–XX a. sandūroje, turinio sėmėsi iš neotomistinės filosofijos ir Katalikų Bažnyčios socialinio mokymo, akcentavo asmens orumo ir jo savirealizacija pagrįstos pasaulėžiūrinės laisvės idėjas, numatė ne vieną Vatikano II Susirinkimo idėją. Pavyzdžiui, tiek personalistai, tiek ir Maceina dar iki Susirinkimo labai aiškiai pasisakė už religijos laisvės principų įgyvendinimą kaip natūralią pagarbos asmeniui ir jo laisvei tąsą. Nepublikuotame šešto dešimtmečio tekste „Valstybinė religija“ Maceina teigia, kad „[...] reikia kovoti ne už Katalikybės paskelbimą valstybine religija, bet už Bažnyčios laisvę tiek asmens, tiek bendruomenės srityje. Dvasinių dalykų pirmenybė tačiau anaip tol nereiškianti valdžios ir privilegijų politinėje plotmėje“¹⁰. Tai, žinoma, yra ne tik religijos laisvės kitiems apsaugojimas ir klerikalizmo kritika, tačiau ir Bažnyčios (tiek kaip institucijos, tiek kaip dvasinės bendruomenės) saugojimas nuo politinių intervencijų. Pilnutinės demokratijos projekte ši nuostata virsta tiek asmens, tiek bendruomenių laisvės religijoje, švietime ir kultūroje įtvirtinimu.

Demokratija ir antitotalizmas. Totalizmo (totalitarizmo) kritika ir demokratijos apologija yra viena svarbiausių gijų visuose pilnutinės demokratijos projekto tekstuose ir būtent nuo šios temos deklaracija pradedama:

Totalizmas yra baisus ne tik tuo, kad paneigia politines laisves bei teises ar kad pajungia žmogų ūkio bei technikos vyksmui. Totalizmas, svarbiausia, baisus ypačiai tuo, kad verčia asmenį prisiimti jam svetimas pažiūras, sistemas, net meno stilių. Totalizmas įsakinėja kūrėjams, kas ir kaip turi būti kuriama. Totalizme valdančiųjų pažiūros bei nusistatymai yra ne tik kūrybai negatyvinis matas, kurio nevalia peržengti, bet ir pozityvinė norma, kūrėjui privali savo kūriniais patvirtinti, išaiškinti ir skleisti.¹¹

Dabarties skaitytojui, žinoma, tokia totalitarizmo kritika per kūrybos laisvės klausimą gali atrodyti keistai, tačiau ji iš esmės susijusi su prieš tai dėstyta antropologine asmens-individo vizija.

1946 m. Maceina tekste „Demokratinės valstybės prasmė“, atmesdamas socialinio kontrakto teoriją, laikosi pozicijos, kad nors valstybė yra dirbtinis žmogaus kūrinys (istoriškai valstybė pakankamai nesenai nesenas reiškinys), tačiau būtent demokratinė valstybė atitinka žmogaus prigimtį ir teisingai

¹⁰ Antanas Maceina, „Valstybinė religija“, in: *Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Retų knygų ir rankraščių skyrius*, f. 181, b. 96, l. 3.

¹¹ „Į pilnutinę demokratiją“, p. 383.

papildo socialinius institutus, kurie yra senesni nei valstybė (šeima, giminė, bendruomenė, tauta):

Kas tada yra demokratinė valstybė su savo idėja ir su savo praktika? Palyginti su totalizmu, demokratija yra pirmą kartą tikros valstybės prasmės atstatymas [atkūrimas]. Tai yra paties burtininko, pačios žmogiškosios prigimties įsikišimas, kad sustabdytų nevykusius mokinio darbus ir jį patį išgelbėtų iš pražūties. Totalizmas paskandino asmenį, šeimą ir tautą valstybiniame buvime. Šitie pirmą kartą žmogiškosios bendruomenės pagrindai neteko buvimo sau, neteko savo vertės ir savo prasmės. Demokratija kaip tik ir ateina pataisyti šitą klaidą ir atitiesti šitą iškrypimą. Josios tad vaidmuo yra dvejopas: negatyvinis – nuimti nuo valstybių valdovės karūną ir gražinti ją į tarnybinių priemonių eilę, ir pozityvinis – suteikti žmogui vertės ir kilnumo jo asmens, jo šeimos ir jo tautos gyvenime, iškeliant jį į tikslų kategoriją. Totalizmas buvo sukeitęs priemonę su tikslu. Valstybė jam buvo tikslas, o žmogus – priemonė. Demokratija turi atstatyti [atkurti] tikrąją vertybių rikiuotę. Jai žmogus yra tikslas, o valstybė jam priemonė. Todėl demokratinė valstybė niekada nebuvo ir negali būti viešpataujanti. Ji yra tarnybinė iš esmės. Ji yra išsiskleidimas anos pirmą kartą pagalbos asmeniui ir šeimai, kad šie galėtų atlikti žemiškuosius, pačios prigimties jiems uždėtus uždavinius visuomenėje, ūkyje, auklėjime, moksle, mene, religijoje ir apskritai visoje kultūroje.¹²

Dėl tų pačių priežasčių kritikuojamas ne tik totalizmas, bet ir individualistinis liberalizmas. Užtat demokratija pilnutinės demokratijos kūrėjams yra tiek bendresnis kultūrinis laisvės principas, tiek kaip konkrečios institucijos (pabrėžiamas poreikis pagal Locke'o tradiciją atskirti skirtingas valdžios šakas, siūlomi dveji parlamento rūmai). Demokratija suprantama netgi ne visai kaip politinis principas (ar politiką peržengianti idėja), todėl demokratinį interesų derinimą siūloma išskaidyti į kelias dalis: 1) kultūrinę laisvę (ar kultūrinę autonomiją), kur žmonės ir jų bendruomenės veikia be valstybės prievartos, o su jos parama; 2) ekonominių ir socialinių interesų derinimą demokratiniais principais (jie iš esmės pasisako už savotišką korporatyvizmo variantą); 3) demokratinę parlamentinę politiką. Maceina suformuluoja taip:

Kol demokratija yra nepilna, tol yra ir netikra. Politinių teisių lygybė neturi jokios reikšmės, jeigu žmogus praktiškai negali turėti nuosavybės, negali tvarkyti savo darbo pagal žmogiškuosius reikalavimus, negali savo vaikų auklėti bei mokyti pagal savo įsitikinimus, negali viešai savo pažiūrų išpažinti ir pagal jas gyventi. [...] Žmogus yra aukščiausia vertybė. Jis yra tikslas pats sau. Jam yra palenka visa kaip priemonės ir medžiaga. Todėl jis ir siekia, kad šitas jo pir-

¹² Antanas Maceina, „Demokratinės valstybės prasmė“, in: *Lietuva, kurios nebuvo*, p. 286.

mavimas įvyktų viso gyvenimo plote. Todėl tikra ir gyvenimiška demokratija yra tikrai pilnutinė. Iš principinės žmogiškojo asmens pirmenybės, iš nepaneigiamos ir nelygstamos jo vertybės kyla savaimingas reikalavimas demokratiją, kaip konkrečią šitos pirmenybės formą, išplėsti į visas gyvenimo sritis. Demokratija turi būti ne tik politinė, bet ir kultūrinė, ir socialinė.¹³

Pilnutinės demokratijos idėjos esmė – visa apimanti demokratija, tačiau ji paradoksaliai kuriama užbrėžiant demokratinio politinio sprendimo ribas. Žinoma, labiausiai problemiška vieta lieka tai, kad iki galo nėra nurodomi aiškūs kriterijai, kurie klausimai yra suprantami kaip grynai kultūriniai, ūkiniai ar politiniai, – galiausiai juk klausimas apie šių sferų atskyrimą savo esme yra politinis. Politikos aspektui vertėtų skirti atskirą dėmesį.

Nepasaulėžiūrinė politika kaip politinio liberalizmo variantas? Čia nebus išsamiai aptariama Rawlso politinio liberalizmo koncepcija ir jos kritika, kadangi Lietuvoje tai jau yra daryta¹⁴, tačiau bus akcentuojami kai kurie jos elementai.

Politikos nepasaulėžiūriškumas. Politikos ir pasaulėžiūrinių (visų pirma religinių ir moralinių) klausimų atribojimas yra daugiausia diskusijų ir kritikos susilaukusi pilnutinės demokratijos projekto idėja. Kartu yra grindžiamas ir kultūros nepriklausomumas nuo politikos: „[...] kultūra yra esmingai susijusi su pasaulėžiūra, kultūros kūryba priklauso sąžinės laisvės sričiai. Sąžinė apima žmogaus įsitikinimus, jo filosofiją ir religiją. Taigi pasaulėžiūra yra sąžinės turinys. Todėl sąžinės laisvė reiškia ir pasaulėžiūros laisvę“¹⁵. Iš to kyla politikos atskyrimas nuo kultūros ir švietimo. Politikos nepasaulėžiūriškumas iš esmės suprantamas kaip kuo didesnio kultūrinių, religinių ir moralinių klausimų kiekio iškėlimas anapus politinio sprendimo ribų, šiuos klausimus paliekant asmenims ir bendruomenėms (ekonominė ir socialinė prasme pilnutinės demokratijos projekto autoriai pasisako už materialinių gėrybių perskirstymą ir valstybės ekonominę paramą švietimui ir kultūrai).

¹³ Antanas Maceina, „Socialinė demokratija“, in: Antanas Maceina, *Raštai*, t. 12, sudarė Antanas Rybelis, Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 163.

¹⁴ Goda Izabelė Venslauskaitė, „J. Rawlso „Teisingumo teorijos“ pagrindinių nuostatų analizė“, in: *Problemos*, Vilnius, 1998, Nr. 55, p. 74–82; Nida Vasiliauskaitė, *Racionalumas ar teisingumas? (Post)moderni utopija XX a. pabaigos politinėje filosofijoje*: Monografija, Vilnius: Vilniaus Gedimino technikos universitetas, 2020; Alvydas Jokubaitis, *Liberalizmo tapatumo problemos*, Vilnius: Versus aureus, 2003.

¹⁵ „Į pilnutinę demokratiją“, p. 384.

Natūralus visuomeninis pliuralizmas pilnutinės demokratijos autoriams neatrodo kaip savaiminė vertybė, veikiau neišvengiamas gyvenimo faktas – todėl jie kaip tik ieško nereliatyvistinių argumentų už pliuralizmą politikoje ir kultūroje. Jų supratimu, tiesos siekimas negali būti įgyvendintas per prievartą ar politinėmis-teisinėmis priemonėmis, todėl sąžinės laisvė nėra reliatyvizmas. Čia taip pat reikia pastebėti, kad nors tiesiogiai prie deklaracijos *Į pilnutinę demokratiją* ir nedirbo, tačiau nepasaulėžiūrinės politikos idėją kartu su Maceina plėtojo kitas išėivijos katalikų filosofas Juozas Girnius (valstybė ir politika tiek Maceinos, tiek Girniaus buvo suprasta kaip prievartos, nurodymo sritis).

Nepasaulėžiūrinės politikos idėja kritikų kaltinta „abejingumu tiesai“ ir apskritai klausta, kaip galima reikalauti, kad tam tikri klausimai būtų iškelti anapus politikos, ar tai nebūtų irgi savotiškas veikimas prieš sąžinę ir žmogaus suskaldymas? Šį konfliktą aiškiai reflektavo ir Girnius: „Kuria prasme politinis nepasaulėžiūriškumas gali būti tame pačiame žmoguje suderintas su asmenine jo pasaulėžiūra? Kaip tas pats žmogus vienu metu, reikšdamasis kultūriniame gyvenime, gali būti pasaulėžiūriškas, o antru metu, politikoje dalyvaudamas, gali tapti nepasaulėžiūriškas?“¹⁶ Girniaus atsakymas (koncentruojant jo tezes): 1) neįmanoma neturėti pasaulėžiūros; 2) pati nepasaulėžiūrinės politikos idėja kyla ne iš neutralumo (ar abejingumo), o iš tam tikros pasaulėžiūros (pagal jį, argumentus tam galima rasti net iš kelių skirtingų pasaulėžiūrų). Girniaus manymu, nepasaulėžiūrinė politika konkrečiau politiko veikloje gali būti pagrįsta tiek tuo, ką jis vadiną idealistine nuostata („tarnyba tautai“ ir bendrajam visuomenės gėriui) ir tolerancijos nuostata:

Būti *tolerantiškai* nusiteikusiam politikui reiškia vadovautis žmogaus, bet ne vienminčio, atseit asmeninio žmogaus vertingumo, bet ne partinio jo savumo principu – vertinti žmones ne pagal tai, kiek jie savi, bet kiek jie objektyviai vertingi. Praradusi šitą nusiteikimą, kiekviena partija, net jei ji formaliai ir būtų demokratinė, neišvengiamai virsta savanaudine klika, kuriai pagrindiniu siekimu, užuot tautos gerovės, tampa valdžios vairo laimėjimas.¹⁷

Prie tolerancijos idėjos ir sutarimo su liberalais bendruose „humanizmo“ pagrinduose Girnius grįžta ir savo Santarai-Šviesai adresuotame tekste „Liberalizmas ir krikščionybė“. Čia daug cituojamo Locke'o „Laiškų apie

¹⁶ Juozas Girnius, „Nepasaulėžiūrinė politika pasaulėžiūros žvilgiu“, in: *Lietuva, kurios nebuvo*, p. 301.

¹⁷ *Ibid.*, p. 302.

toleranciją“ pagrindinis argumentas už (visų pirma religinę) toleranciją remiasi idėja, kad prievarta ne įtikina, o verčia žmogų veidmainiauti.

Žvelgiant į XX a. katalikiškos politinės minties horizontus matyti, kad nepasaulėžiūrinės politikos idėja turbūt yra pati įdomiausia visoje pilnutinės demokratijos koncepcijoje, tačiau konceptualiai ji nėra išskirtinė ar itin originali. Kai kuriais savo aspektais ji primena vėlesnį Rawlso politinio liberalizmo projektą. Į tai dėmesį yra atkreipęs ir Kęstutis Girnius:

[...] Johnas Rawlsas, [...] savo knygoje *Political Liberalism* klausia panašius klausimus: kokiais principais demokratinė visuomenė, kurioje vyrauja minčių ir pasaulėžiūrų įvairovė, turėtų tvarkyti opius kultūros ir dvasios reikalus? Bet Rawlsas siūlo kitokį atsakymą: viešose politikos diskusijose piliečiai turi vengti pasaulėžiūrinių ir visuminių doktrinų principų, kurie kitiems yra svetimi ir nepriimtini, ir pasikliauti vien argumentais, kurie dera su viešojo proto reikalavimais, arba kurie gali būti išversti į pasaulietiškus principus. Atsisakius pasaulėžiūrinių koncepcijų viliamasi, jog būsiąs pasiektas konsensusas, kuriam visi galės pritarti ir kuris nustatys gaires įstatymų leidybai.¹⁸

Politinio liberalizmo tikslas – pasiūlyti sugyvenimo ir politinio bendradarbiavimo formą susikertančių pažiūrų piliečiams ir grupėms. Rawlso politinio liberalizmo siūlomas valstybės neutralumas turi pasižymėti tokiomis savybėmis, pavyzdžiui:

- a) kad valstybė turi garantuoti visiems piliečiams lygias galimybes realizuoti bet kurią jų išpažįstą gėrio sampratą;
- b) kad valstybė turi susilaikyti nuo veiksmų, kuriais siekiama privilegijuoti kurią nors atskirą visuminę doktriną ar teikti didesnę paramą tiems, kurie ją išpažįsta;
- c) kad valstybė turi susilaikyti nuo veiksmų, kurie didintų tikimybę, jog individai priims tam tikrą, o ne bet kurią kitą doktriną, nebent tokiais veiksmais siekiama ištaisyti politiką, kurios padariniai turi tokį poveikį.¹⁹

Rawlsas neteigia, kad visiems siūlo priimtina absoliutų neutralumą. Tiesiog jo manymu, kadangi visuomenėje iš esmės nėra sutarimo tarp skirtingų gėrio sampratų, reikalingas tam tikras susitarimo pagrindas ir todėl jis gerokai didesnę reikšmę teikia teisingumo problematikai. Lyginant su pilnutinės demokratijos projektu, tokiam sutarimui pasiekti Rawlsas pateikia gerokai išsamesnius kriterijus. Veikale *Teisingumo teorija* (1971) per

¹⁸ Kęstutis Girnius, „Apie nepasaulėžiūrinę politiką“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, Vilnius, 2013, Nr. 3, p. 161.

¹⁹ John Rawls, *Politinis liberalizmas*, iš anglų kalbos vertė Algirdas Degutis, Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 222.

„nežinojimo uždangos“ mintinį eksperimentą jis pristato pirminės pozicijos (*original position*) idėja. Pirminė pozicija siūloma kaip bendrus racionalumo kriterijus atitinkantis susitarimo „taškas“: įsivaizduodami, kad esame už nežinojimo uždangos, mes mėginame suspenduoti visą savo turimą žinojimą apie savo poziciją ar interesus visuomenėje ir atrasti tokius principus, kurie būtų tinkami valdyti visuomenę nepaisant to, kokioje pozicijoje atsidursiu uždangai pakilus (t. y. toks hipotetinis testas leistų atpažinti nesąžiningą šališkumą politiniuose sprendimuose). Rawlso teisingumo kaip sąžiningumo idėja visų pirma reiškia tai, kad dėl sąžiningo bendradarbiavimo turi susitarti laisvi ir lygūs piliečiai, tačiau jis taip pat bando nubrėžti tam tikras ribas ir saugiklius: *Politiniame liberalizme* jis mėgina išskirti pirminių gėrybių (*primary goods*) sąrašą, kurios būtų racionalios ir universaliai suprantamos, t. y. bazinės teisės ir laisvės. Socialinės politikos klausimuose Rawlso teisingumo kaip sąžiningumo idėja veda socialdemokratinės politikos išvadų link, tad ir čia galima išvelgti pilnutinės demokratijos artumą politiniam liberalizmui.

Žinoma, politinio liberalizmo atveju lygiai taip pat išlieka grėsmė dėl žmogaus skilimo, susidūrus su skirtingais politinės bendruomenės reikalavimais, pavyzdžiui, jeigu mano privatūs moraliniai ar religiniai įsitikinimai prieštarau „viešajam protui“, aš kaip pilietis veikia turėsiu pasirinkti „vidinę emigraciją“ ar apolitišką ir nepilietišką laikyseną.

Beje, Juozas Girnius kaip vieną sutarimo su liberalais pagrindų randa idėjoje, kad nuoseklus liberalizmas gina sąžinės laisvės ir demokratijos idėjas, todėl liberalai turi pripažinti savo pasaulėžiūros įgyvendinimo politinėmis priemonėmis ribas. Jis net teigia, kad liberalizmas kaip pasaulėžiūra neturi metafizinio dėmens: „[...] liberalizmas savyje neimplikuoja nei vieno, nei kitokio metafizinio nusistatymo (nei Dievo buvimo, nei sielos nemirtingumo, nei kitais panašiais pasaulėžiūriniais klausimais). Tik todėl galėjo liberalizmą atstovauti faktiškai skirtingų pasaulėžiūrų asmenys“²⁰. Tiesa, tiek Girnius, tiek Maceina skiria anglosaksišką ir kontinentinį liberalizmą, pastarąjį laikydami pavojingu, o pirmąjį iš esmės nepriešišku jų pažiūroms²¹.

Tačiau politinio liberalizmo ir pilnutinės demokratijos lyginimas kyla greičiau iš paviršinio panašumo. Savo politinei koncepcijai pagrįsti Rawlsas

²⁰ Juozas Girnius, „Liberalizmas ir krikščionybė“, in: *Lietuviškasis liberalizmas*, antroji laida, redaktorius Vytautas Kavolis, Vilnius: Versus aureus, 2008, p. 70.

²¹ Didelių ginčų iševijoje sukėlęs Maceinos tekstas plėtoja šią kritiką „kontinentiniam liberalizmui“ liniją: Antanas Maceina, „Liberalizmo kelias į bolševizmą“, in: Antanas Maceina, *Raštai*, t. 12, p. 205–226.

pasitelkia gerokai išsamesnį teorinį aparatą ir mėgina kuo aiškiau apibrėžti vartojamas sąvokas bei prielaidas. Pilnutinės demokratijos kūrėjai išeina veikiausiai iš „sveiko proto“ pozicijos, kad jų pasaulėžiūrinių konkurentų politinėje ir kultūrinėje arenoje idėjos, vertybės ir net epistemologinės prielaidos yra radikaliai nebendramatės. Jų atveju tai nėra tezė apie ontologinį ar epistemologinį pliuralizmą (jie tiki krikščionybės mokymo tiesa), tačiau tai kyla iš grynai pragmatinės nuovokos: politinėje arenoje dažnai susiduria žmonės, grupės ir bendruomenės su radikaliai skirtingais interesais ir principais. Jeigu jie negali įtikinti vienas kito racionaliais argumentais, tai jie gali imtis politinių priemonių savo valiai primesti ar net smurto, todėl geriau šiuos klausimus kiek tik įmanoma iškelti anapus politikos (rimtai nesvarstant klausimo, ar tai visgi įmanoma tiek praktiškai, tiek konceptualiai).

Pilnutinės demokratijos kūrėjų prielaidos gali būti rekonstruotos skaitant kitus panašaus periodo autorių tekstus. Pilnutinė demokratija yra labiau filosofų parašyta politinė programa, nei politinės filosofijos tekstas – čia nėra sprendžiami baziniai socialinės teorijos klausimai ar politikos filosofams rūpimos konceptualinės problemos.

Korporatyvizmas, bendruomeniškumas ir kultūrinė autonomija – pilnutinė demokratija komunitarinis projektas? Lietuvoje apie pilnutinės demokratijos ir komunitarizmo panašumus jau mėginta šiek tiek rašyti²². Tačiau visų pirma reikėtų pastebėti, kad visiškai vienareikšmiško komunitarizmo apibrėžimo ar komunitarizmo kaip vienos politinės koncepcijos nėra. Tai veikiausiai tam tikras spiečius autorių ir idėjų. Kitas svarbus momentas, kurį derėtų pastebėti, kad nors ir komunitarinė politinė mintis anglosaksiškoje terpėje visų pirma yra siejama su Charleso Tayloro, Michaelo Sandelo ir Alasdairo McIntyre'o liberalizmo kritika (ypač Rawlso politinio liberalizmo projektui), tačiau būtų klaidinga komunitarizmą matyti tik kaip reakciją į Rawlso liberalizmą ar tik anglosaksiškos politinės minties reiškinių. Visgi būtų teisinga pastebėti, kad liberalizmo ir ypač individualizmo (atomizmo) kritika yra viena svarbiausių komunitarinių teorijų temų. Atomistinio liberalizmo kritika, taip pat bendruomenių ir jų tarpusavio sugyvenimo problematika ryški ir pilnutinės demokratijos svarstymuose.

Subsidiarumas ir bendruomeniškumas. Subsidiarumo idėja ateina iš popiežių socialinių enciklikų (visų pirma *Rerum Novarum* ir *Quadragesimo Anno*)

²² Gediminas Reklaitis, „Pilnutinė demokratija: komunitarizmo ženklai Lietuvos politinėje mintyje“, in: <https://www.tspmi.vu.lt/wp-content/uploads/2017/10/2010-2011-m.-Almanachas.pdf>.

ir net galima matyti jos įtaką idėjai apie nepasaulėžiūrinę politiką. Subsidiarumo principas reiškia, kad tai, ką konkretus žmogus ar nedidelė žmonių bendrija gali nuveikti ar pasiekti savo iniciatyva ir jėgomis, neturėtų būti pavedama visuomenei ar valstybės institucijoms. Pastarųjų įsikišimas reikalingas ten, kur be jų pagalbos nėra įmanoma veikti ar yra būtina išorinė pagalba. Todėl *Į pilnutinę demokratiją* įsivaizduojama tokia socialinio audinio struktūra: asmuo – šeima – bendruomenės – platesnė visuomenė – valstybė. Ir subsidiarumo principas čia taikomas tiek socialinės politikos vizijoje (pasisakoma už didelį gėrybių perskirstymą, korporatyvistinį būrimąsi į profesines ir socialines organizacijas), tiek kultūros, švietimo ir religijos klausimuose (religinių ir kultūrinių bendruomenių autonomiškumas ir pavedimas joms spręsti savo svarbiausius švietimo, moralinio ir kitokio gėrio klausimus). Bendruomenė ir įvairūs susibūrimai kaip tik turi būti papildomas sluoksnis, apsaugantis individą nuo perdėto valstybės kišimosi ir kontrolės. Tiesa, *Į pilnutinę demokratiją* nėra rimtai nagrinėjama, ar toks socialinis modelis nesukeltų visuomenės fragmentacijos ir to, kas vėliau buvo pavadinta balkanizacija.

Bendruomeniškumas susijęs ir su tuo, ką galima įvardyti pozityvios laisvės siekiu. Maceinos teigimu, tikra „demokratinė valstybė tarnauja ir padeda ne atskiram individui, suprastam izoliuotai, bet žmogui, gyvenančiam natūraliose bendruomenėse, kuriomis yra šeima ir tauta. Demokratinė valstybė paima žmogų į savo globą ne tiesioginiu būdu, bet tiktai per pirmąsias bendruomenes, į kurias žmogus yra įstatytas pačios prigimties“²³. Valstybė ir politika, kaip jau buvo sakyta, yra suvokiamos kaip antrinės likusio socialinio ir kultūrinio gyvenimo atžvilgiu, bet nors bendruomenė yra suvokiama kaip itin svarbi žmogiškai egzistencijai, tačiau ji taip pat personalistiniu požiūriu yra antraeilė asmens atžvilgiu:

Bendruomenė yra tik sąlyga asmens gyvenimui. Ji niekad negali virsti asmens tikslu, o asmuo jai – tik priemone. Jeigu žmogus dažnai daug ką bendruomenei savo laisva valia aukoja, jis tatai daro ne savo asmens atsisakydamas, bet jį dar labiau pabrėždamas. Bendruomenei negalima aukoti dalykų, susijusių su asmens esme, kaip sąžinė, įsitikinimai, tiesa, dorovė.

Antra vertus, bendruomenė – šeiminė, profesinė, religinė – nėra žmogui atsitiktinis dalykas, bet pačios jo prigimties siekimas. Žmogus pačia savo esme yra apspręstas [skirtas] būti drauge su kitais. Ir šis buvimas reiškiasi bendruomeninėmis formomis. Buvimas drauge asmens ne tik nenaikina, bet jį išstobulina, išskleidžia jo visuomeninę pusę. Pilnutinis asmens išsivystymas yra galimas

²³ Antanas Maceina, „Demokratinės valstybės prasmė“, in: *Lietuva, kurios nebuvo*, p. 287.

tik bendruomenėje. Todėl demokratija ima asmenį ne atitrauktą nuo kitų, ne vienišą, bet gyvenantį bendruomenėje, siekiantį bendrosios gerovės ir atsakingą už savo veiklos lauką.²⁴

Tad pilnutinės demokratijos požiūriu žmogus yra, parafrazuojant Aristotelį, socialinis gyvūnas, tačiau nesuprastinas redukcioniškai kaip visų socialinių ar materialinių santykių ir sąlygų mazgas, kurį galima ar pageidautina palenkti kolektyvo reikmėms. Tokias išvadas prieina ir Karolis Wojtyła veikale *Asmuo ir veiksmai*, kur bando derinti krikščionišką personalistinę, neotomistinę ir fenomenologinę filosofiją. Jis rašo:

Būtent bendruomenėje atrandame dalyvavimo realumą kaip tos asmens savybės, kurios dėka jis gali egzistuoti ir veikti „kartu su kitais“, tuo realizuodamas save. Dalyvavimas kaip asmens savybė yra drauge savitas *constitutivum*, jos esminis bruožas. Dėl šios savybės asmuo ir bendruomenė tarsi suauga, o ne yra vienas kitam svetimi ar priešiški, kaip individualistinėje ir antiindividualistinėje mąstysenoje apie žmogų.²⁵

Valstybė ir kultūrinė bendruomenė. Pilnutinės demokratijos autoriams neabejotinai rūpėjo ir tautinės valstybės idėja (bei tautinė kultūra ir katalikybė). Valstybė yra suprantama kaip tautos išsipildymo garantas. Žvelgiant į tarpukario jaunųjų katalikų ginčus su tautininkais ar senąja krikdemų karta, galima matyti, kad pilnutinė demokratija siekia sutaikyti tautinį partikuliarizmą ir katalikišką universalizmą. Be to, žvelgiant į tai, kad vienos svarbiausių temų *Į pilnutinę demokratiją* yra kultūra ir švietimas, valstybė kaip politinė bendrija pasimeta tarp dviejų polių: ar valstybė yra funkciškai antraeilė asmens ir bendruomenių reikmėms, ar visgi pati valstybė yra kultūrinis projektas? Aiškaus atsakymo deklaracijoje nerandame, veikiau bendro pobūdžio teiginį, kad tautinė valstybė yra „savaimingas žmogaus asmens išsivystymas į tautinio suverenumo organizaciją“²⁶. Taigi numanoma, kad valstybė taip pat yra kultūrinė bendrija (ar skirtingų bendrijų bendrija). Bendruomenės, kultūros ir istorijos reikšmė politinių bendrijų egzistavimui ir jų valdymo principams išsamiau nagrinėjama komunitarinėje politinėje filosofijoje.

Vienas iš pagrindinių komunitarų priekaištų liberalams yra tai, kad liberalizmas per daug dėmesio skiria abstrakčioms, idealizuotoms schemoms,

²⁴ „Į pilnutinę demokratiją“, p. 423.

²⁵ Karol Wojtyła, *Asmuo ir veiksmai*, iš lenkų kalbos vertė Romanas Plečkaitis, Vilnius: Aidai, 1997, p. 335–336.

²⁶ „Į pilnutinę demokratiją“, p. 408.

nekreipdamas dėmesio į realų socialinį audinį. Tayloro poziciją Alvydas Jokubaitis apibendrina taip: „bendruomenė neįsivaizduojama be konkrečią kalbinę išraišką turinčių moralinių horizontų, ir, kita vertus, tie horizontai traktuotini kaip būtina tapatumo sąlyga“²⁷. Kitaip tariant, vakarietiškomis teisėmis ir laisvėmis besinaudojantis individas toks yra socialinio ir kultūrinio prasminio horizonto bei visuomenės dėka. Šis hermeneutinis horizontas egzistuoja pirmiau individo ir jo laisvų pasirinkimų. Politinę bendruomenę, jos institucijas taip pat steigia tam tikra kultūra. Mūsų supratimas apie teisingumą, laisvę yra bent iš dalies istoriškai ir kultūriškai sąlygotas, o visuomenė empiriškai nėra duota kaip abstrakčių individų, susitariančių dėl abstrakčių principų, rinkinys.

Rawlso išeigos taškas – abstrahuotas individas (liberalizmo istorijoje tai nėra nauja idėja) ir pirminės pozicijos „archimedinis taškas“, nors jis tikrai nemano, kad galima visiškai „suspenduoti“ visus kontekstus ir tapatybinius elementus. Komunitarų gi priešingai – žmogus apaugęs visais savo kontekstais. Maža to, Tayloras atomistiniam pasaulėvaizdžiui priekaištuoja ir todėl, kad jame nelieka vietos įsipareigojimui bendrajam gėriui ar patriotizmui:

[...] patriotizmo pagrindas – tapatinimasis su kitais konkrečioje bendruomenėje. Aš nesu pasirengęs ginti tiesiog kiekvieno žmogaus laisvę, bet jaučiu solidarumo su savo tėvynainiais ryšį mūsų bendruomenėje, ryšį, kuris yra bendra visų mūsų orumo išraiška [...]. Draugystė sieja mane su konkrečiais žmonėmis. O mano patriotinis atsidavimas nesaisto manęs su individualiais žmonėmis – mat aš galiu nepažinoti daugumos savo tėvynainių ir galiu nenorėti, juos sutikęs, itin su jais bičiuliautis. Bet konkretumas atsiranda todėl, kad mano ryšys su šiais žmonėmis realizuojamas per mūsų dalyvavimą bendrame politiniame darinyje. Gyvuojančios valstybės šiuo atžvilgiu primena šeimas, o tai, kas saisto žmones, yra bendra jų istorija. Šeimyniniai saitai arba seni draugystės ryšiai yra stiprūs dėl to, ką mes drauge išgyvenome, o valstybes saisto laikas ir perinamieji pavojų periodai.²⁸

Pilnutinės demokratijos autoriai šia prasme artimesni komunitarams – sekdami personalistais jie kalba apie asmenį, esantį santykyje su sudėtingesne socialine struktūra ir tikrove, nei individas-valstybė. Pilnutinės

²⁷ Alvydas Jokubaitis, „Įvadas: Charleso Tayloro komunitarizmas“, in: Charles Taylor, *Autentiškumo etika*, iš anglų kalbos vertė Alvydas Jokubaitis, Vilnius: Aidai, 1996, p. 17.

²⁸ Charles Taylor, „Susipynę tikslai: liberalų–komunitarų ginčas“, in: *Šiuolaikinė politinė filosofija: Antologija*, sudarė János Kis, iš anglų kalbos vertė Vytautas Radžvilas, Vilnius: Pradai, 1998, p. 532.

demokratijos artimumą komunitarams galima išvelgti ir jų kalbėjime apie kultūrinę autonomiją – tik tokie komunitarai kaip Charlesas Tayloras ar Willas Kymlicka rašo apie daugiakultūriškumą (multikultūralizmą). Tiesa, komunitarai taip pat susilaukia tokios pačios kritikos dėl to, kokiais kriterijais remiantis vienos bendruomenės būtų valstybės pripažįstamos (ar net palaikomos), o kurios ne, – kultūrinės autonomijos ir daugiakultūriškumo idėjos savaime nesiūlo jokių atsakymų tokių kriterijų nustatymui.

Visgi esama ir rimtų skirtumų. Komunitarai pateikia gerokai išsamesnį savųjų premisų išaiškinamą nei pilnutinės demokratijos autoriai. Pavyzdžiui, Tayloras, veikiamas visų pirma hermeneutinės filosofijos tradicijos, didelį dėmesį kreipia į kalbą ir komunikaciją. Jo kiek netikėtas priekaištas liberalams-atomistams: jų socialinė ontologija nesuderinama su dialogu ir dialogišku santykiu, atomistinė viešoji erdvė ir visuomenė tokiu atveju labiau egzistuoja kaip monologų sanauka²⁹. Vėliau Maceina ir Girnius jau bus geriau susipažinę su hermeneutine filosofija, o vėlesniuose jų tekstuose galima rasti nemenkus intelektualinius papildymus apie jų istorijos, tautos, kultūrinės ir politinės bendruomenės sampratą, tačiau to dar nematome kuriant nepasaulėžiūrinės politikos ir plėtojant pilnutinės demokratijos projektus³⁰.

Išvados. Nors pilnutinės demokratijos projektas atrodo kaip išskirtinis fenomenas lietuviškoje intelektualinėje istorijoje, tačiau vertinant XX a. politinės minties kontekste, jis neatrodo kaip išimtis. Tai anaipatol nėra trūkumas – vadinasi, pilnutinės demokratijos idėjos reagavo į tuos pačius iššūkius ir problemas, kaip kai kurie svarbiausi XX a. politiniai mąstytojai. Neabejotina, kad antropologinėms pilnutinės demokratijos idėjomis lemiamą įtaką turėjo prancūzų personalistinė filosofija, o socialinės problematikos įsivaizdavimui – Katalikų Bažnyčios socialinis mokymas. Vis dėlto pilnutinės demokratijos autorių idėjas kai kuriais aspektais galima gretinti su Johno Rawlso ar jį kritikavusių komunitarų filosofiniais tyrimais. Iš vienos pusės, esama nemažai panašumų tarp Antano Maceinos ir Juozo Girniaus nepasaulėžiūrinės politikos ir Rawlso politinio liberalizmo: visi šie autoriai ieško bendro „neutralaus“ ir „racionalaus“ pagrindo skirtingas pasaulėžiūras turinčių individų ir jų grupių sugyvenimui. Iš kitos pusės, savo

²⁹ *Ibid.*, p. 533–535.

³⁰ Maceinos atveju „hermeneutinis posūkis“ jo požiūryje į kalbą, kultūrą, istoriją ir politiką aiškiausiai matomas tik jo brandžiojo laikotarpio veikaluose *Filosofijos kilmė ir prasmė* bei *Asmuo ir istorija*.

socialinės tikrovės, bendruomenės svarbos, kultūros ir istorijos suvokimu pilnutinės demokratijos autoriai yra gerokai artimesni Rawlsą (ir apskritai liberalizmą) kritikavusiems komunitarams. Tiesa, pilnutinės demokratijos koncepcija nepateikia nei Rawlso lygio epistemologijos ar socialinės ontologijos filosofinės vizijos, nei personalistų ar komunitarų tipo antropologinės analizės, todėl bet koks šių idėjų lyginimas iš esmės remiasi paviršiniaus panašumais. Straipsnyje galimybės lyginti su Rawlso, komunitarų ir personalistų idėjomis nubrėžtos tik pačiais bendriausiais bruožais, todėl palieka erdvės rimtesnei ateities analizei.

Žvelgiant į perspektyvą, galima pridurti, kad norint pilnutinės demokratijos idėjas aktualizuoti XXI a., joms reikalingas naujas perinterpretavimas, atsižvelgiant į globalesnę politinės minties kontekstą ir naujas politines realijas, naujo tipo tironijų iššūkius demokratijoms.

INTEGRAL DEMOCRACY AND TWENTIETH-CENTURY POLITICAL THOUGHT

Summary

Has Lithuanian political thought produced anything noteworthy in the twentieth century? One such possible option is the project of integral democracy. This article examines the core principles of the concept of integral democracy developed by the Catholic philosophers and intellectuals of the Lithuanian exodus after World War II and tries to put it into a broader political context. The paper ties their ideas on the inherent value of the human person and community with those of the social teachings of the Catholic Church and Christian personalist philosophers. An important part of the integral democracy project is also the idea of non-world view politics developed by Antanas Maceina and Juozas Girnius and aiming to find a neutral and rational common ground for political consensus among radically different ideological groups and individuals. The article explores the similarities of non-world view politics to the concept of political liberalism created by John Rawls. However, the importance of community, culture, language, history, and a certain understanding of the social structure brings the ideas of integral democracy closer to the avid critics of Rawls and liberalism, the communitarian movement in political philosophy.